

Inglise keel kui normitud kirjakeel

Enn Veldi

Tartu ülikooli inglise filoloogia õppetooli dotsent

Inglise keele puhul ei saa rääkida riiklikust keelekorraldusest. Ei ole olemas Briti, Põhja-Ameerika ega ka rahvusvahelist inglise keele akadeemiat. Prantsuse Akadeemia eeskujul püüti küll kunagi keelekorralduslikku akadeemiat luua ka Inglismaal ja Ameerikas, kuid need katsed luhtusid. Seepärast ei saa inglise keele puhul ükski ametkond ära keelata näiteks prantsuse võõrsõnade kasutamist ingliskeelsetes restoranimenüüdes. Ei eksisteeri ka keelepoltseid, kes võiks eksimuste eest trahve määrata.

Inglise keele normid põhinevad tegelikul keelekasutusel; kasutusel olevate normide kogu moodustab standardi. Õigekeelsusnorme kirjeldavad sõnaraamatud, grammatikad ja käsiraamatud. *Standard English* 'standardinglise keel, normitud inglise keel' on raskesti määratletav mõiste.¹ Ühed arvavad, et standard on tüüpiline igapäevane keelekasutus, teiste arvates on tegemist lihvitud keelega, mida kasutatakse eelkõige formaalsetes situatsioonides (nii kirjalikus kui ka suulises kõnes). Sellise keele kasutajaskond on suhteliselt väike. Samas pole see üllatav, sest enamik inimesi on lugejad ning ainult 5–10% on aktiivsed kirjutajad. Võrreldes lugemisega on normitud kirjakeeles kirjutamine vaevanõudev tegevus, mis eeldab igapäevast tööd sõnaraamatute, grammatikate ja käsiraamatutega. Kirjutav vähemus kirjutab aga kogu lugemisvara.

Levinud on ka arvamus, et kirjakeele väljendusvõimaluste tundmine aitab elus haljale oksale jõuda. Vastavad teadmised antakse edasi kooliharidusega. Muidugi ei tule hea väljendusoskus iseenesest, vaid nõuab sihikindlat tööd. Mitte keegi meist pole selles osas täiuslik, pigem on see ideaal, mille poole tuleb püüda. Inglise keel on meil popp – seetõttu kipuvad paljud eestlased oma emakeelki kaunistama ingliskeelsete

sõnade ja väljenditega. Sellist keelekasutust kutsutakse inglise keele dekoratiivseks funktsiooniks.²

Mis on standard?

Sel sõnal on päris huvitav päritolu. Eesti keeles on õieti kaks sõna: *standard* ja *standart*. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” ütleb meile, et *standard* on ‘norm’, aga *standart* on ‘ruudukujuline lipp’.³

standard 1. hulga, omaduste, väärtuse, hinna, aja, jms. norm, ühtsed

kohustuslikud nõuded; tehniline dokument nende nõuete kindlaksmääramiseks.

|| (laiemalt:) näidis, eeskuju, etalon, millega midagi võrreldakse.

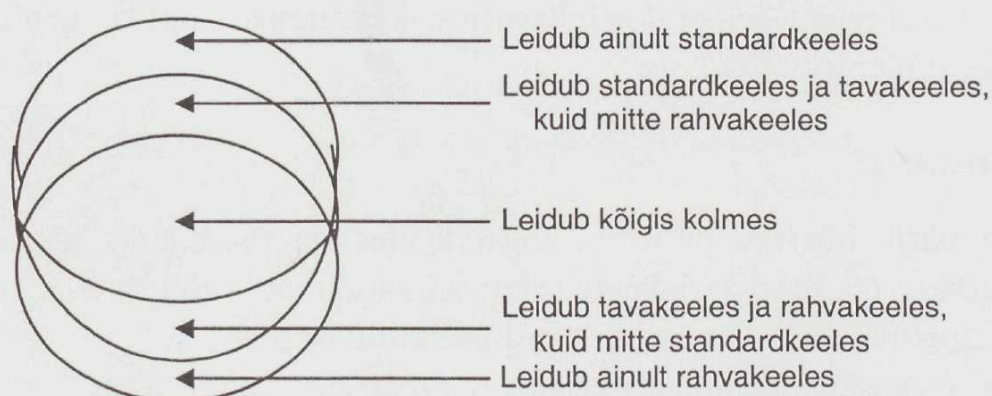
Ls. ettevõtte-, euro-, haridus-, maailma-, termini-, toote-, töu-standard; elustandard; kullastandard.

2. endisaegne inglise ruumimõõt, 165 kuupjalga (u. 4,67 m³).

standart (ruudukujuline lipp). a. (ratsaväeüksusel). b. riigipea lipp, mis heisatakse tema kohalviibimise märgiks.

Tegelikult on sõnadel *standard* ja *standart* ühine päritolu. Inglise keeles on mõlema sõna vaste *standard*, kusjuures sõna algne tähendus oli ‘kuninga lipp, mille alla koondusid lahinguväljal sõjamehed’. Mõiste *lippur*, *lipukandja* vaste on inglise keeles praegugi *standard-bearer*. Seejärel lisandus tähendus ‘kuninga poolt heakskiidetud mõõtühik’. Inglise normitud kirjakeele sünniaasta on 1417, kui kuningas Henry V hakkas ametlikus kirjavahetuses kasutama prantsuse keele asemel inglise keelt.⁴ Nimetus *King’s English* ‘kuninga inglise keel’ või *Queen’s English* ‘kuninganna inglise keel’ näitas, kas valitseja oli parajasti kuningas või kuninganna. Aastal 1775 ilmus William Perry „The Royal Standard English Dictionary” („Kuninglik standardinglise keele sõnaraamat”), mille pealkirjas esineb esimest korda sõnaühend *Standard English*.⁵

Vaatame, kuidas normitud kirjakeel erineb teistest keelekujudest. Allpool toodud skeem on pärit Kenneth G. Wilsoni Ameerika inglise keele käsiraamatust.⁶ See inglise keele mudel hõlmab kolm keelekuju: *Standard English* ‘standardinglise keel, normitud inglise keel’, *Common English* ‘tavainglise keel’ ja *Vulgar English* ‘rahvainglise keel, lihtrahva inglise keel’.

Ülemine ring tähistab standard-, keskmine tava- ning alumine rahvakeelt.

Meie keelekasutus peegeldab paljuski seda keelekeskkonda, milles me elame. Varaste, asotsiaalide ja narkomaanide seltskonnas liikudes omandame vargaargood ja narkoslängi, kuid oleks petlik arvata, et saaksime niimoodi tundma õppida normitud kirjakeelt. Peame hoolikalt valima, mida lugeda ja vaadata, sest kõik kolm ringi peaksid olema meie keelekasutuses esindatud.

Mind paneb vahel muigama, kui tudengikandidaat kasutab inglise keele sisseastumiseksamil mittestandardset sõnavara. Näiteks lause *I wanna be a pilot* 'ma tahan piloodiks saada' sobib kasutada noorte omavahelises vestluses, eksamivestluses aga mitte. Tavaliselt ei olda aga olemasolevate reeglitega piisavalt kursis. See, et keegi tuttav, naaber-rahva esindaja või isegi emakeelne kõneleja inglise keelt niimoodi kasutab, ei pruugi tähendada seda, et tegemist on hea inglise keelega. Kehva keelekasutust kogeme tunduvalt rohkem kui head.

Toon näite. Õpetan esimese kursuse inglise filoloogidele kirjaliku väljenduse kursust. Arutame parajasti teksti, mis käsitleb loengute eeliseid ja puudusi, võrreldes teiste õppemeetoditega. Esimeses lauses *Lectures are an economical way of giving information to a large number of students* 'Loengud on ökonoomne viis anda teavet suurele hulgale tudengitele' köidab mu tähelepanu veaohklik sõna *economical* ning me arutame, mille poolest erinevad omadussõnad *economic* 'majanduslik, majandusse puutuv' ja *economical* 'säätlik, ökonoomne'. Üks tudeng väidab, et tema tähelepanekute kohaselt on praeguseks tähenduslik erinevus kahe sõna vahel kadunud. Mina sellega päri ei ole ning koduseks ülesandeks jääb sõnade tähendus üle kontrollida.

Kas inglise keelel on üks või mitu standardit?

Pooldan seisukohta, et neid on mitu. Praegu on tähtsuse järjekorras kolm olulisimat Ameerika, Briti ja Austraalia standard. Meile on olulisemad Briti ja Ameerika standard. Briti inglise keelel on pikem ajalugu ning meie inglise keele õpetajate enamik tunneb peamiselt seda keelekuju.

Ameerika õigekirjastandardile pani aluse Noah Webster (1758–1843).⁷ Ameerika mõttelaadis on alati olnud tähtis koht iseseisvusel, seda ka keeleasjus. Briti inglise keelt tajuti Ameerika Iseseisvussõja järel kui rõhujate keelt. Praegugi arvavad Ameerika lihtinimesed, et nemad räägivad inglise keelt, aga brittidel on aktsent.⁸ Seepärast pole imestada, et ameeriklased läksid meelsasti kaasa Websteri ideega kehtestada oma õigekirjanormid. Järgnevas tabelis on toodud mõned näited praeguste erinevuste kohta.

Ameerika inglise keel	Briti inglise keel	
aluminum	aluminium	alumiinium
sulfur	sulphur	väävel
skillful	skilful	osav
counselor	counsellor	nõustaja
mold	mould	hallitama
maneuver	manoeuvre	manööverdama
licorice	liquorice	lagrits
plow	plough	sahk
pajamas	pyjamas	pidžaama
check	cheque	tšekk

Ameerika inglise keelepruuk erineb Briti inglise keelest umbes 25%. Erinevusi on palju rohkem, kui meil tavaliselt arvatakse. Vastuolud tekivad siis, kui õppur kasutab ühte standardit, õpetaja aga parandab teise standardi järgi. Näiteks erineb artikli kasutus järgmistes lausetes:

Briti, Austraalia: She spent a week in hospital last year.

Ameerika: She spent a week in the hospital last year.⁹

Briti ja Austraalia inglise keeles on väljend *in hospital* 'haiglas' ilma artiklita, Ameerika inglise keeles aga on määrav artikkel vajalik (*in the hospital*).

Samas peame arvestama, et praegu räägib 70% emakeelsetest kõnelejatest Ameerika inglise keelt. Ka on kiiresti globaliseeruv maailmas USA mõju paljudes eluvaldkondades väga tugev. Austraalia ja Kanada standard said eluõiguse üsna hiljuti ning tõenäoliselt kuuleme lähiaastatel veel teistestki elujõulistest inglise keele standarditest.

Kes kehtestab normid?

Eespool oli juttu, et inglise keele puhul puudub riiklik keelekorraldus. Samas oleks naiivne arvata, et puuduksid jõud, kes mõjutavad keelenorme. Arvesse tulevad üksikisikud, sotsiaalsed grupid, kirjastused, ajalehtede, ajakirjade, raadiojaamade ja televõrkude toimetused, teadusühingud, suurfirmad (nt Microsoft) jne. Alati on leidunud ka radikaalseid keelereformijaid, kuid nende tegevus pole edukas olnud.

Inglise keele puhul on keelekäsiraamatute järele suur nõudmine. Ühelt poolt tunnevad paljud emakeelsed kõnelejad, et nende keelekasutus on ebakindel, teiselt poolt vajavad tuge ja suuniseid need, kellele inglise keel on kas teine keel või võõrkeel. Neid inimesi on aga palju kordi rohkem kui emakeelseid kõnelejaid. Emakeelsetel kõnelejalatel on hirm, et hakkavad tekkima uued standardid, mida nad ei suuda enam mõjutada. Inglise keele tulevikustsenaariumid on seetõttu põnev teema.

XX sajandi tuntuim Briti keelekasutuse normija on Henry Watson Fowler (1858–1933). Tema koostatud „Dictionary of Modern English Usage” („Nüüdisinglise keele kasutuse sõnaraamat”; 1926) on möödunud sajandi olulisimaid keeleraamatuid. Kuigi Fowleri käsitus on paljuski subjektiivne ja moraliseeriv, on see raamat ajaproovile üllatavalt hästi vastu pidanud. Uus, ajakohastatud trükk ilmus 1998. aastal.¹⁰ Fowler oli õppinud Oxfordi ülikoolis klassikalisi keeli ning töötas aastaid koolmeistrina. Ühelt poolt iseloomustab teda peen keeletaju, teiselt poolt koolipapalik soov õpetada. Koos oma vennaga koostas ta „The Concise Oxford Dictionary” („Lühike Oxfordi sõnaraamat”; 1911) esimese trüki. Selle sõnaraamatu mõju on võrreldav meie õigekeelsus-sõnaraamatu mõjuga eesti keele kasutusele.

Keelt normivad ka mõjuvõimsad kirjastused. Nimed Oxford ja Oxford University Press ei vaja tutvustamist, tegemist on mainekate kaubamärkidega. Tavaliselt on sõna „Oxford” raamatu kaanel trükitud isegi suuremate tähtedega kui raamatu pealkiri ning kirjastus reklaamib

oma sõnaraamatuid kui maailma usaldusväärsemaid. Peale sõnaraamatute on kirjastusel olemas omad keele- ja stiilikäsiraamatud, mille abil ta ühtlustab oma väljaannete keelekasutust. Autorite ja toimetajate tarvis on koostatud isegi eraldi sõnaraamat, mille keelekorralduslik suunitlus on täiesti tuntav.¹¹ See sõnaraamat normib õigekirja, sõnade kokku-, lahku- ja sidekriipsuga kirjutamist, grammatikat (nt mitmuse moodustamist võõrsõnades), sõnavalikut jms. Samuti tuuakse välja erinevused Briti ja Ameerika inglise keeles.

Nii mõnedki selles sõnaraamatus soovitatud vormid erinevad Johannes Silveti „Inglise-eesti sõnaraamatus” esitatuist.

The Oxford Dictionary for Writers and Editors. Teine trükk. Toimetaja R. M. Ritter. Oxford UP, 2000	Inglise-eesti sõnaraamat I-II. Koostanud J. Silvet. Kolmas trükk. Tallinn, 1989-90	
cooperation	co-operation	koostöö
fetus	foetus, fetus	vililane
fox terrier	fox-terrier	foksterjer
gall bladder	gall-bladder	sapipõis
gallstone	gall-stone	sapikivi
girlfriend	girl friend	sõbratar, sõbranna
(Br) hitch-hike, (Am) hitchhike	(er. Am) hitch-hike	hääletama
(Br) hoar frost, (Am) hoarfrost	hoarfrost	härm(atis)
ice cap	ice-cap	mandrijää
ice cream	ice-cream	jäätis
ice hockey	ice-hockey	jähoki
(Br) ice house, (Am) icehouse	ice-house	jääkelder
jawbone	jaw-bone	lõualuu
kiddie	kiddy	lapsuke
(Br) window pane, (Am) windowpane	window-pane	aknaruut
window sill	window-sill	aknalaud
yogurt	yog(h)urt	jogurt

Huvi pärast võrdlesin Silveti sõnaraamatut ka 1934. aastal ilmunud lühikese Oxfordi sõnaraamatu („The Concise Oxford Dictionary of Current English”) kolmanda trükiga. Silveti „Inglise-eesti sõnaraamatu” esimene trükk ilmus 1939. aastal ning autor on kirjutanud, et Oxfordi sõnastikud olid talle oma sõnaraamatu koostamisel eeskujuks. Selgus, et Silveti sõnaraamatu nii esimene kui ka kolmas trükk kajastab omaaegset praktikat, nt *co-operation*, *foetus/fetus*, *fox-terrier*, *gall-bladder*, *gall-stone*, *hoar-frost*, *ice-cream*, *ice-house*, *jaw-bone*, *kiddy*, *window-sill*. Õigekeelsusnormid pole aga igavesed, vaid muutuvad aja jooksul. Erinevuste hulgas torkab silma, et praegu on tendents liitnimisõnades sidekriipsu vältida.

Viimastel aastakümnetel on päevakorda tõusnud poliitiline korrektsus. Keelekäsiraamatutesse on lisandunud uus peatükk, mis õpetab keelt kasutama nii, et see ei solvaks feministe, mustanahalisi, seksuaalvähemusi ega puuetega inimesi. ÕS 1999 järgi pole sõnal *neeger* eesti keeles halvustavat tähendust, inglise keele puhul on eelistused aja jooksul mitmel korral muutunud¹². 1861.–1865. aasta kodusõda lõpetas Ameerika Ühendriikides orjapidamise ning soovitatavaks terminiks sai *coloured* ‘värviline’. XX sajandi algul vahetas selle välja *Negro*. 1960. aastate kodanikuõiguste liikumine tõi kaasa uue eelistuse *black* ‘mustanahaline’, 1980. aastate lõpust on aga Ameerika inglise keeles soovitatav termin *African American*. Briti inglise keeles on standardterminiks jäänud *black*.

Mida öelda lõpetuseks? Meie õnn on see, et meil on oma normitud kirjakeel. Õppigem seda tundma ja kasutama, sest oma keele väljendusvõimaluste tundmisest on suur abi ka võõrkeelte omandamisel.

¹ Vt nt Concise Oxford Companion to the English language. Ed. T. McArthur. Oxford University Press, 1998, lk 575–579.

² Vt T. McArthur, The English Languages. Cambridge University Press, 1998, lk 14–16.

³ Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. V köide, 3. vihik. Tallinn, 1999, lk 579–580.

⁴ A Brief History of English usage. – Webster’s Dictionary of English Usage. Ed. E. Ward Gilman. Springfield, Massachusetts, 1989, lk 7a.

⁵ Vt T. McArthur, The English Languages. Cambridge University Press, 1998, lk 102–137.

-
- ⁶ K. G. Wilson, *The Columbia Guide to Standard American English*. N.Y., 1993, lk 413.
- ⁷ Vt ka E. Veldi, Noah Websteri mõju Ameerika identiteedile. – *Favoriit* 1995, nr 3.
- ⁸ Vt M. Mondiano, *Standard English(es) and Educational Practices for the World's Lingua Franca*. – *English Today*, Vol. 15, No. 4.
- ⁹ Vt *Cambridge International Dictionary of English*. Ed. P. Procter. Cambridge University Press, 1995, lk 687.
- ¹⁰ R. W. Burchfield, *The New Fowler's Modern English Usage*. Revised third edition. Oxford University Press, 1998.
- ¹¹ *The Oxford Dictionary for Writers and Editors*. Second edition. Ed. R. M. Ritter. Oxford University Press, 2000. Toimetaja märgib eessõnas, et seda sõnaraamatut tuleb kasutada koos järgmiste keeleraamatutega: „*The Oxford Guide to Style*” (ilmub 2001. aasta kevadel); „*The New Fowler's Modern English*” (kolmas, täiendatud trükk, 1998); „*The New Oxford Dictionary of English*” (1998) või „*Concise Oxford Dictionary*” (kümnes trükk, 1999).
- ¹² *The New Oxford Dictionary of English*. Ed. J. Pearsall. Oxford University Press, 1998, lk 181.